

Анотація

Глушков В. А., Білічак Е. А. Гарантии соблюдения конституционных прав граждан при производстве негласных следственных (розыскных) действий. — Статья.

В статье проанализированы нормы Уголовного процессуального кодекса Украины, гарантирующие обеспечение конституционных прав человека в ходе осуществления негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: досудебное расследование, негласные следственные (розыскные) действия, гарантии прав человека.

Summary

Glushkov V. O., Bilichak O. A. Guarantees of the observance of constitutional rights of a person in the proceedings of undercover investigative (investigative) acts. — Article.

The article analyzes the provisions of the Criminal Procedure Code guaranteeing the provision of constitutional rights in the implementation of the covert investigation (investigative) actions.

Keywords: pretrial investigation, covert investigation (investigative) actions, guarantees of human rights.

УДК 342.723

І. І. Припхан

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ

Основне призначення правової держави полягає у надійному захисті прав, свобод та інтересів людини і громадянина. З цією метою необхідно сформувати відповідний механізм реалізації прав, свобод та інтересів людини і громадянина та засоби їх захисту. Конституційно-правовий механізм захисту суспільної моралі слід розглядати як систему правових засобів, за допомогою яких усуваються ті негативні умови, що можуть завдати шкоди суспільній моралі, відновлюється правове становище у випадку порушення законодавства про захист суспільної моралі. Потреба ж у самому захисті виникає в момент вчинення певного правопорушення чи злочину, оскільки право на захист — це матеріальне право правоохоронного характеру, що виникає в момент порушення права на стороні потерпілого.

Проблема правового захисту суспільної моралі й раніше привертала до себе увагу, але у сучасних умовах вона набуває ще більшої актуальності і вимагає цілеспрямованого концептуального вивчення. З прийняттям Закону України «Про захист суспільної моралі» потреба у дослідженні конституційно-правового механізму захисту суспільної моралі не тільки не зменшилася, а, навпаки, зросла. Комплексний аналіз конституційно-правового механізму захисту суспільної моралі дасть можливість усунути чимало суперечностей в правовому регулюванні, а відтак, і в правовому захисті моральних основ суспільства.

Спеціальні комплексні дослідження, присвячені конституційно-правовому механізму захисту суспільної моралі, відсутні, хоча існує значна кількість вітчиз-

няних вчених, що в тій чи іншій мірі вивчали правові аспекти захисту суспільної моралі: І. А. Гетьман-П'ятковська, С. Ф. Денисов, В. І. Кафарський, В. В. Костицький, А. Р. Крусян, Г. А. Миронова, В. О. Морозова, Н. М. Оніщенко, М. П. Орзіх, М. І. Панов, Г. А. Піскорська, М. В. Савчин, Т. І. Тарахонич та ін.

Метою пропонованого дослідження є аналіз змісту та сутності конституційно-правового механізму захисту суспільної моралі та встановлення його складових елементів. Серед завдань дослідження виділимо визначення нормативної основи конституційно-правового механізму захисту суспільної моралі, а також значення конституційно-правових гарантій у сфері захисту суспільної моралі.

Конституційно-правовий механізм захисту суспільної моралі необхідно розглядати у статистичному та динамічному аспектах. У першому випадку він є визначеною в Конституції і конституційно-правових законах України системою норм, що закріплює конституційно-правові засади захисту суспільної моралі, їх гарантії, а також органи державної влади, місцевого самоврядування та інші інституції держави та громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на створення необхідних умов для повного і ефективного захисту суспільної моралі в Україні. У динамічному зрізі конституційно-правовий механізм захисту суспільної моралі виступає як безперервний процес, що обумовлюється діяльністю уповноважених суб'єктів — державних органів та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян тощо, — щодо створення необхідних умов для ефективного захисту суспільної моралі.

На нашу думку, у конституційно-правовому механізмі захисту суспільної моралі вбачається за доцільне виділяти такі елементи:

1) нормативний, що складається з двох піделементів: а) нормативно-матеріального — право на захист суспільної моралі, право на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що можуть завдати шкоди суспільній моралі; б) нормативно-процесуального — деталізована процедура захисту суспільної моралі, визначена нормами процесуального права, закріпленими в приписах законодавчих актів. Саме процес має важливе значення для охорони та захисту прав людини тому, що найсуттєвішими у будь-якому законі є процесуальна технологія дії закону, правовий механізм регулювання та захисту цінностей, що охороняються законом [1, 74].

2) інституційний елемент — система державних органів, які офіційно наділені повноваженнями охороняти, сприяти реалізації і захищати (в разі порушення) суспільну мораль.

Такі складові елементи конституційно-правового механізму захисту суспільної моралі мають комплексний і узгоджений характер, і відсутність одного з них призводить до нереальності захисту суспільної моралі. Зазначимо, що для функціонування такого механізму необхідні певні передумови: матеріальні (економічні, політичні, культурні, релігійні тощо), за яких відкриваються реальні можливості для розвитку відносин у сфері захисту суспільної моралі; ідеологічні (правосвідомість, правові ідеї, концепції тощо), що передбачають розуміння громадянами потреби захисту суспільної моралі та необхідності сформувати дієві правові настанови в цій сфері.

Зрозуміло, що нормативною основою конституційно-правового механізму захисту суспільної моралі є конституційні норми та конкретизуючі норми поточного законодавства, за допомогою яких здійснюється закріплення загальних, формально визначених правил поведінки, які покликані забезпечити єдиний порядок та стабільність регулювання суспільних відносин у сфері захисту суспільної моралі. Суть нормативної основи у конституційно-правовому механізмі захисту суспільної моралі визначається тим, що саме вона дає цьому механізму правове життя, наділяючи його відповідними юридичними формами, як джерелом пізнання та орієнтування у правовому полі. Захист суспільної моралі передбачає юридичну гарантію від свавілля як з боку окремих осіб, так і держави водночас. Складовими конституційно-правового механізму є конституційно-правові гарантії, які є різновидом юридичних гарантій та характеризуються особливою природою, оскільки закріплюються в Конституції та конституційно-правових законах України і виступають як взята в єдності, внутрішньо врегульована система правових норм, які закріплюють інституції, умови та засоби, що забезпечують захист суспільної моралі. Зокрема, статтею 55 Конституції України встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Зважаючи на існування Закону України «Про захист суспільної моралі», це також означає, що кожному гарантується захист суспільної моралі. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства чи юридична особа вважають, що в той чи інший спосіб порушуються норми суспільної моралі. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі ст. 64 Конституції України не може бути обмежене.

У свою чергу, інституційний елемент конституційно-правового механізму захисту суспільної моралі включає в себе діяльність органів державної влади, яка за допомогою своїх владних повноважень забезпечує захист суспільної моралі, а також діяльність інституцій громадянського суспільства у цій сфері. Для визначення в термінології необхідно уточнити значення поняття «інституційний» механізм захисту суспільної моралі. Термін «інститут» може вживатися у значенні «інституція», установа, орган. Саме таке розуміння застосовується для характеристики «інституційного», тобто організаційного механізму захисту суспільної моралі. А поняття «забезпечення органами державної влади України захисту суспільної моралі» доцільно розглядати як діяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади, Конституційного Суду України та системи судів загальної юрисдикції, правоохоронних та контрольно-наглядових органів нашої держави, їхніх службових і посадових осіб щодо здійснення своїх функцій із використанням наданих їм законом повноважень з метою захисту суспільної моралі та притягнення винних до юридичної відповідальності.

Однією із найважливіших гарантій захисту суспільної моралі в державно організованому суспільстві є контроль. Функція контролю має інформаційно-аналітичний характер і полягає в аналізі та зіставленні фактичного стану в тій

чи іншій сфері з вимогами, що висуваються до відповідної діяльності, відхиленнями у виконанні поставлених завдань, причинами таких відхилень, а також оцінкою діяльності. При неправомірності діяльності органу чи посадової особи, має існувати можливість оперативного втручання в їх діяльність, з метою привести їх у відповідність до норм права і, таким чином, попередити небажані впливи на людину та суспільство. В основу контрольної діяльності покладено завдання підвищення ефективності певної діяльності та її подальше удосконалення. Сказане визначає необхідність дослідження основних напрямів та особливостей контролю у сфері захисту суспільної моралі в межах окремої наукової роботи.

Питанням, що стосуються правового захисту суспільної моралі та проблемам у даній сфері було присвячено чимало парламентських слухань, зокрема 5 листопада 2003 р. відбулися парламентські слухання «Духовна криза суспільства і шляхи її подолання», 23 лютого 2005 року «Національна кінематографія: стан, проблеми та шляхи їх вирішення», 20 квітня 2005 року «Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації», 9 грудня 2009 р. «Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів: проблеми та шляхи збереження», 6 жовтня 2010 р. «Стратегія гуманітарної політики сучасної України». У листопаді 2010 р. мали відбутися парламентські слухання на тему «Сучасне становище суспільної моралі в Україні, проблеми і перспективи, та стан дотримання законодавства в цій сфері», проте Верховна Рада України прийняла рішення, яким визнала проведення таких парламентських слухань недоцільним.

В Указі Президента України від 23 квітня 2008 року про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України» зазначено, що, констатуючи наявність гострих проблем, явищ та чинників, що створюють небезпеку національним інтересам України в цій сфері та негативно впливають на суспільний розвиток держави та реалізацію її євроінтеграційних прагнень, Рада національної безпеки і оборони України доручила Кабінету Міністрів України здійснити заходи, щодо вдосконалення державного управління в інформаційній сфері, чіткого визначення повноважень та організації ефективної взаємодії органів державної влади із забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері [2].

15 березня 2002 року Президентом України видано Указ «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя». Даний документ прийнятий у зв'язку з недостатністю здійснюваних заходів щодо зміцнення моральних та етичних засад у суспільстві, з метою посилення захисту моралі, а також збереження вікових культурних традицій Українського народу від негативного впливу культу насильства, жорстокості, порнографії насамперед через засоби масової інформації, ліквідації наркоманії та інших ганебних явищ, які продовжують руйнувати суспільну мораль, перешкоджають реалізації конституційних прав і свобод людини, інтеграції України в європейський інформаційний, освітній та куль-

турний простір, утвердженню здорового способу життя громадян, належному вихованню молодого покоління, створюючи все відчутнішу загрозу національній безпеці держави, гідному майбутньому народу. Встановлюється, що захист моральності, утвердження в суспільстві загальнолюдських гуманістичних цінностей, здорового способу життя, докорінне вдосконалення системи духовного, морально-етичного, патріотичного, правового, естетичного та екологічного виховання перш за все молоді та дітей, забезпечення реалізації відповідних конституційних прав і свобод людини і громадянина, захист прав та інтересів дитини, підвищення суспільного значення сім'ї, утвердження шанобливого ставлення до жінки, постійна турбота про підростаюче покоління, його виховання, широке залучення до цієї загальнонародної справи творчих спілок, органів місцевого самоврядування, всієї громадськості є на сучасному етапі одним із найпріоритетніших напрямів діяльності Кабінету Міністрів України, всіх центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, навчальних закладів, засобів масової інформації та правоохоронних органів.

Вищезазначеним Указом (пунктом 2), Кабінету Міністрів України із залученням Академії педагогічних наук України, Академії мистецтв України, Спілки журналістів України, інших всеукраїнських творчих спілок, просвітницьких та інших громадських організацій доручено розробити пропозиції щодо формування єдиної комплексної системи забезпечення захисту моральних засад та утвердження здорового способу життя у сфері інформаційної діяльності, освіти, культури, досягнення збалансованості навчального процесу і духовного, морально-етичного, патріотичного, правового, естетичного та екологічного виховання молоді у навчальних закладах на основі загальнолюдських гуманістичних морально-етичних цінностей — добра, істини, краси, віри, надії та любові, забезпечення усвідомлення суспільством визначальної ролі таких понять, як честь і гідність особи; недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації та в навчальному процесі у закладах освіти культу насильства, жорстокості і бездуховності, поширення порнографії та інформації, що підриває суспільну мораль; активізувати наукові дослідження з метою створення та впровадження систем експертної оцінки морального стану суспільства, а також відео-, аудіо- та друкованої інформаційної продукції, розроблення критеріїв віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі, підготувати пропозиції щодо науково обґрунтованих шляхів і механізмів утвердження моралі і духовності, здорового способу життя тощо. Даним Указом передбачалося започаткувати на каналах Національної телевізійної компанії України та Національної радіокомпанії України спеціальні освітні та виховні телевізійні та радіомовні програми, розраховані насамперед на дитячу аудиторію і спрямовані на утвердження гуманізму та інших загальнолюдських цінностей, високої культури стосунків між людьми у сім'ї та суспільстві в цілому, поваги до історії та культури свого народу, любові до природи. Державній податковій адміністрації України разом з іншими заінтересованими державними органами необхідно посилити контроль за тиражуванням відео-

та аудіопродукції, використання якої обмежено в інтересах захисту моралі. Пунктом 8 цього ж Указу передбачено утворити Національну експертну комісію України з питань захисту моральності та утвердження здорового способу життя в інформаційному просторі України [3].

Положення про захист суспільної моралі також містяться в Указі Президента України від 4 лютого 2003 року «Про серйозні недоліки у здійсненні заходів щодо захисту моральності та утвердження здорового способу життя в суспільстві». Даним документом Кабінету Міністрів України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям доручено негайно запровадити контроль за недопущенням пропаганди в електронних, інших засобах масової інформації та під час проведення видовищно-масових акцій насильства, жорстокості та бездуховності, розповсюдження порнографії та іншої інформації, що підриває суспільну мораль [4].

Постановою Верховної Ради України від 20 квітня 2004 року «Про Рекомендації парламентських слухань «Духовна криза суспільства і шляхи її подолання» Кабінету Міністрів України доручено розробити та прийняти нормативно-правові акти щодо захисту суспільної моралі [5]. У контексті цієї проблеми Міністерству внутрішніх справ України доручено налагодити належний контроль за діяльністю розважальних закладів із режимом роботи у нічний час та вжити заходів щодо недопущення відвідування їх неповнолітніми, а також запобігати поширенню матеріалів порнографічного характеру, що негативно впливають на суспільну мораль, відео- та кінопродукції, яка пропагує вживання наркотиків, культ насильства, жорстокості. Державний комітет телебачення і радіомовлення України зобов'язаний не допускати пропаганди в електронних та друкованих засобах масової інформації культу насильства, жорстокості та бездуховності, поширення матеріалів порнографічного характеру, що негативно впливають на суспільну мораль [5]. У проекті закону «Про культуру», підготовленому Кабінетом Міністрів України, закладена норма, яка зобов'язує державні органи влади сприяти «утвердженню гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті» та захищати і зберігати культурну спадщину українського народу [6].

У відповідності зі ст. 17 Закону України «Про захист суспільної моралі» в Україні діє постійний позавідомчий державний орган у сфері захисту суспільної моралі—Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі (далі — Національна комісія). Правовий статус Національної комісії визначається вищевказаним Законом та Положенням про Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі. 9 грудня 2010 р. підписано Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», пунктом 7.7 якого, Кабінету міністрів України доручено «вирішити в установленому порядку питання щодо ліквідації Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі» [7]. У зв'язку з тим, що існування цього органу визначено у Законі України «Про захист суспільної моралі», його ліквідація можлива тільки після внесення відповід-

них змін до Закону, що не було здійснено, тому на сьогоднішній день Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі не припинила свого існування й здійснює активну роботу.

Україні варто орієнтуватися і на міжнародні та загальноєвропейські документи, що також зобов'язують дбати про інформаційну безпеку малолітніх і неповнолітніх. Так, ст. 22 Директиви «Телебачення без кордонів» Європейського Союзу зобов'язує кожну з держав створити національний орган, покликаний гарантувати захист неповнолітніх від зловживання свободою ЗМІ.

Рада Європи теж має власний могутній арсенал правових документів, покликаних забороняти, захищати і попереджати насильство, порнографічні і жорстокі сцени на екранах телебачення. Зокрема, це Рекомендації і Резолюції: «Про культурні і освітні засоби щодо обмеження показу насильства», «Про принципи, що стосуються розповсюдження відеозображень, що містять насильство, жорстокість чи порнографію», «Конвенція про припинення обороту порнографічних видань і торгівлі ними» від 12 вересня 1923 року (Женева), Угода про припинення порнографічних видань від 4 травня 1910 року (Париж), Протокол про зміни Договору про боротьбу з розповсюдженням порнографічних видань, підписаний в Парижі 4 травня 1910 року (Лейк Сасекс, Нью-Йорк, 4 травня 1949 року).

У ст. 7 Європейської конвенції про транскордонне телебачення (ратифікована Україною 17 грудня 2008 р.), що є міжнародним правовим актом, укладеним в рамках Ради Європи, передбачено, що «всі елементи програм, їх оголошення і зміст повинні забезпечувати повагу до гідності людини і основних прав інших людей. Зокрема, вони не повинні: а) бути непристойними і містити порнографію; б) надмірно виділяти насильство чи розпалювати расову ненависть. Всі програми, що можуть нанести шкоду фізичному, розумовому чи моральному розвитку дітей, підлітків, не повинні транслюватися в той період часу, коли вони можуть їх дивитися» [8]. Окрім цього, на своєму 37-му засіданні 11–12 жовтня 2004 р. Постійний комітет з транскордонного телебачення, створений для контролю виконання країнами — учасниками Конвенції про транскордонне телебачення видав Рекомендацію про захист неповнолітніх від порнографічних програм, яка передбачає, що сторони — учасниці Конвенції повинні вжити належних заходів по забезпеченню захисту неповнолітніх від програм і передач порнографічного характеру. А для цього необхідно утворити спеціальні органи контролю у тих країнах, де вони ще не існують.

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо, що в Україні створена досить міцна нормативна основа захисту суспільної моралі, а також сформовано чимало органів контролю у сфері захисту суспільної моралі, проте повноваження більшості з них сформульовані у законодавстві не конкретно, не існує чіткого розподілу завдань, функцій і відповідальності між різними органами і посадовими особами, що призводить до паралелізму та неузгодженості в роботі. При цьому дієвим правовим механізмом захисту прав і свобод громадян, в тому числі у сфері суспільної моралі, є юридична відповідальність. Зміна ціннісних орієнтирів значної частини сьогочасного суспільства негативно впливає на фор-

мування моральних цінностей індивідів, особливо представників молодого покоління, що в свою чергу зумовлює необхідність встановлення юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері захисту суспільної моралі.

Література

1. Орзих М. Ф. Современный конституционализм в Украине. Введение в украинское конституционное право : [монографія] / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян. — К. : Алерта, 2006. — 290 с.
2. Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 берез. 2008 р. // Офіційний вісник Президента України. — 2008. — № 18. — С. 24. — Ст. 570.
3. Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя : Указ Президента України від 15.03.2002 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.president.gov.ua/documents/178.html.
4. Про серйозні недоліки у здійсненні заходів щодо захисту моральності та утвердження здорового способу життя в суспільстві : Указ Президента України від 4 лют. 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.president.gov.ua/documents/989.html.
5. Про Рекомендації парламентських слухань «Духовна криза суспільства і шляхи її подолання» : Постанова Верховної Ради України від 20 квіт. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 32. — Ст. 397.
6. Про культуру : Проект Закону : реєстр. № 6469 від 02.06.2010 [Електронний ресурс] / [М. Я. Азаров та ін.]. — Режим доступу : gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37825.
7. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 9 груд. 2010 р. // Офіційний вісник України. — 2010. — № 94. — С. 15. — Ст. 3334.
8. Європейська конвенція про транскордонне телебачення (зі змінами від 9 вересня 1998 року) // Офіційний вісник України. — 2010. — № 11. — С. 201. — Ст. 562.

Анотація

Припхан І. І. Конституційно-правовий механізм захисту суспільної моралі. — Стаття.

У статті автор аналізує зміст та сутність конституційно-правового механізму захисту суспільної моралі та визначає його складові елементи, розкриває значення конституційно-правових гарантій у сфері захисту суспільної моралі.

Ключові слова: суспільна мораль, конституційно-правовий механізм, правовий захист, гарантії.

Аннотация

Припхан И. И. Конституционно-правовой механизм защиты общественной морали. — Статья.

В статье автор анализирует содержание и сущность конституционно-правового механизма защиты общественной морали и определяет его составные элементы, раскрывает значение конституционно-правовых гарантий в сфере защиты общественной морали.

Ключевые слова: общественная мораль, конституционно-правовой механизм, правовая защита, гарантии.

Summary

Prypkhan I. I. Constitutional and legal mechanism of defence of public morality. — Article.

The author has analysed maintenance and essence of constitutional and legal mechanism of defence of public morality and determined its component elements, has exposed the value of constitutional and legal guarantees in the sphere of defence of public morality in the given article.

Keywords: public morality, constitutional and legal mechanism, legal protection, guarantees.